

<https://doi.org/10.15407/sofs2024.03.043>
УДК 378.4:001.89

Н.Б. ІСАКОВА, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України»
бульвар Тараса Шевченка, 60, Київ, 01032, Україна
e-mail: nbisakova1@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9632-8067>

Т.В. ГОНЧАРОВА, науковий співробітник
ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України»
бульвар Тараса Шевченка, 60, Київ, 01032, Україна
e-mail: goncharova@ua.fm
<https://orcid.org/0009-0003-7977-0779>

РОЗВИТОК УНІВЕРСИТЕТІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ДЕЯКИХ СУЧАСНИХ СВІТОВИХ ТРЕНДІВ

У статті наведено ґрунтовний огляд втілення сучасних концепцій університетів в Україні на тлі світових трендів і внутрішніх перешкод для розвитку вищої освіти. Актуальність теми визначається тим, що сучасна інноваційна економіка критично залежить від якості науково-освітнього потенціалу країни, зосередженого в університетах, а драматичні події останніх років в Україні потребують переосмислення сучасного стану та майбутніх орієнтирів вітчизняних університетів. Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти України, статистичні дані Державної служби статистики України, інформаційно-аналітичні матеріали Міністерства освіти і науки України, індикатори рейтингу SCImago Institutions Rankings SIR, наукові праці українських і закордонних учених. Розкрито зовнішні та внутрішні фактори, що визначили

Цитування: Ісакова Н.Б., Гончарова Т.В. Розвиток університетів України в контексті деяких сучасних світових трендів. *Наука та наукознавство*. 2024. № 3 (125). С. 43—67. <https://doi.org/10.15407/sofs2024.03.043>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

еволюцію системи вищої освіти в незалежній Україні, а також динаміку її основних показників, показано, що характерними тенденціями незалежної України, попри несприятливі політичні та економічні умови, є зростання кількості університетів, а також зміни у системі вищої освіти, пов'язані з інтеграцією у світовий та європейський простір. Аналіз представництва закладів вищої освіти (ЗВО) України в рейтингу SCImago IR за 2009 та 2024 рр. показав позитивні зміни — кількісні (зростання кількості включених до рейтингу ЗВО) та якісні (зростання частки ЗВО в сукупній кількості включених до рейтингу вітчизняних наукових установ). Розглянуто сутність моделей дослідницького університету і підприємницького університету, можливості їх реалізації в Україні та перешкоди на цьому шляху. Зазначено, що окремим критерієм включення до категорії як дослідницьких, так і підприємницьких університетів від початку задовольняють «старі» державні університети України (Київський національний університет імені Тараса Шевченка та ін.) завдяки високим показникам публікаційної активності, розвиненим довірливим відносинам із суб'єктами економіки та ін. Досвід адаптації цих моделей розглянуто на прикладі Київського академічного університету (КАУ). Зроблено висновок, що досвід КАУ є цікавим для фахівців і заслуговує на увагу, вивчення і поширення; безперечною перевагою цієї організації є прагнення об'єднати освітню, дослідницьку, підприємницьку (інноваційну) та соціальну функції університету, а її недоліком — велика тематична різноманітність кафедр і спеціальностей, а також невеликий контингент студентів.

Ключові слова: вища освіта, заклад вищої освіти, дослідницький університет, підприємницький університет, Київський академічний університет.

Вступ. Сучасні університети беруть початок у середньовічній Європі, і в ті часи вони вже відігравали значну суспільно-гуманітарну роль. Із розвитком природничих і технічних наук важливою додатковою функцією університетів поряд із освітою і дослідженнями стало сприяння економічному поступу. Вперше в історії університет як установу, що об'єднує наукові дослідження та вищу освіту, заснував у 1810 р. Вільгельм фон Гумбольдт, міністр, дипломат і філософ. У 1949 р. Берлінський університет, який швидко став міжнародно відомою науково-освітньою установою та залучив багатьох впливових філософів і вчених, перейменовано на Університет Гумбольдта на честь його засновника. Ідеї В. фон Гумбольдта покладено в основу створення та розвитку численних університетів світу, а традиції й досі зберігаються у кращих закладах вищої освіти (ЗВО) [1].

XXI століття висуває нові вимоги щодо формування ефективної системи вищої освіти, де університети, дбайливо зберігаючи традиції, запроваджують прогресивні світові стандарти освітньої, дослідницької та інноваційної діяльності. Це повною мірою стосується університетів України.

Значення університетів дедалі більше посилюється в сучасній інноваційній економіці, оскільки «у країнах, що реалізують інноваційно-

технологічний тип розвитку, знання стають головним нематеріальним активом, впливають на зростання обсягів виробництва, підвищення якості продукції та послуг, забезпечення конкурентоспроможності країни та прискорення соціального прогресу. Тому формування творчого потенціалу людини, що забезпечує система освіти та професійної підготовки, має ефективно реалізуватися у механізмах інноваційної діяльності» [2, с. 273].

Вища освіта відіграє центральну роль у виконанні порядку денного ЮНЕСКО щодо сталого розвитку на період до 2030 р. в трьох інтегрованих і неподільних вимірах — економічному, соціальному, екологічному, забезпечуючи умови для створення знань та інновацій, які уможливають прогрес у досягненні 17 цілей сталого розвитку (ЦСР). На сектор вищої освіти покладено зобов'язання щодо здійснення конкретних дій для досягнення ЦСР¹. Це визначає глобальну місію університетів — навчання громадян як соціальних суб'єктів, здатних бути провідниками сталого розвитку.

Стрімке зростання сектору вищої освіти як провідного сегмента сучасної інноваційної економіки, особливо в країнах, що розвиваються, ставить вітчизняний сектор вищої освіти в умови жорсткої міжнародної конкуренції. Щоб не лише вижити у конкурентному середовищі, а й посісти гідні позиції на міжнародному ринку освітянських і науково-технологічних послуг, мати високий авторитет у політичних, підприємницьких і громадських колах, який забезпечить їм не тільки успішну співпрацю, а й надійні джерела фінансування, вітчизняні університети повинні сприймати і впроваджувати нові концепції та моделі діяльності.

Мета статті — навести ґрунтовний огляд втілення сучасних концепцій університетів в Україні на тлі світових трендів і внутрішніх перешкод для розвитку вищої освіти.

Джерела. Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти України, статистичні дані Державної служби статистики України, інформаційно-аналітичні матеріали Міністерства освіти і науки України, індикатори рейтингу *SCImago Institutions Rankings SIR*, наукові праці українських і закордонних учених.

Огляд попередніх досліджень і публікацій. Довкола понять «вища освіта», «інтеграція вищої освіти та науки», «дослідження і розробки в закладах вищої освіти», «дослідницький університет», «підприємницький університет», «цифровізація науки та освіти», «дистанційна освіта»

¹ UNESCO Higher education global data report. Working document. May 2022. URL: https://www.right-to-education.org/sites/right-to-education.org/files/resource-attachments/UNESCO_Higher%20Education%20Global%20Data%20Report_Working%20document_May2022_EN_0.pdf (дата звернення: 06.02.2024).

нині точаться дискусії, оскільки пов'язані із цими поняттями процеси зараз перебувають на етапі становлення, модернізації або реформування, зокрема в Україні. За скрутного становища в економіці країни проблема ефективного використання потенціалу та розвитку українських університетів зберігає актуальність і знаходить відображення у численних наукових публікаціях і державних документах [3—12].

Сучасні проблеми та перспективи інноваційного розвитку вищої освіти, глобальні та національні виклики докладно проаналізовано колективом авторів Стратегії розвитку вищої освіти в Україні, підготовленої під патронажем Міністерства освіти і науки (МОН) України². Необхідність такого кроку спричинена, по-перше, завершенням у 2021 р. дії Національної стратегії розвитку освіти в Україні³; по-друге, погіршенням внутрішнього становища України в попередній період у зв'язку із загостренням економічних, демографічних, соціальних проблем на тлі посилення глобальних викликів сучасній світовій економіці внаслідок зростання впливу глобального ринку праці й освітніх послуг, розвитку технологій нового покоління.

Традиційним предметом уваги вчених у контексті підвищення якості сучасної вищої освіти є ступінь її інтеграції з науковими дослідженнями як важлива передумова «збереження та подальшого розвитку наявного наукового потенціалу, модернізації його науково-технологічної й науково-освітньої підсистем» [13, с. 5]. Ще одним важливим питанням є стратегічне управління розвитком дослідницьких університетів. У роботі [14] обґрунтовано теоретичні підходи до побудови ефективних механізмів стратегічного управління розвитком дослідницьких університетів у інформаційному суспільстві та запропоновано трирівневу модель цифрового дослідницького університету, що ґрунтується на технології цифрової ідентифікації дослідницького університету в глобальному інформаційному середовищі та уможливорює максимізацію економічних й управлінських ефектів нової інтегративної якості розвитку дослідницького університету в інформаційному суспільстві.

З метою актуалізації проблем розвитку українських університетів на тлі змін у світовому освітньому просторі в роботі [15] проаналізовано сценарії розвитку вищої освіти, зокрема варіанти ОЕСР 2004 р., ОЕСР 2008 р. та траєкторії розвитку вищої освіти під впливом *Covid-19*. Зроблено висновок, що університет майбутнього має бути адаптивним до

² Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021—2031 роки. МОН України, 2020. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (дата звернення: 19.09.2023).

³ Національна стратегія розвитку освіти в Україні: Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text> (дата звернення: 11.12.2023).

нових умов дистанційного навчання, а перспективи розвитку вітчизняної вищої освіти залежать від ефективної співпраці освіти, науки та бізнесу на основі формування інноваційної екосистеми навколо університету. Більш докладно класифікацію форм інтеграції освіти, науки та бізнесу, що ґрунтується на визначенні форм взаємодії за ознаками «структура» та «склад інноваційної екосистеми», розглянуто в роботі [16], автори якої вважають, що для адаптації до умов функціонування вітчизняним ЗВО необхідно розробляти дієві соціально-економічні механізми інтеграції науки, освіти та підприємницького сектору з урахуванням сучасних технологій освітнього та дослідницького простору.

Методологічні засади міжнародної конкурентоспроможності дослідницьких університетів систематизовано у колективній монографії [17], де узагальнено досвід становлення університетів світового класу та з'ясовано їхні роль і значення для економічного зростання країн; досліджено сучасні світові тенденції розвитку вищої школи та механізм формування конкурентних переваг ЗВО на глобальному ринку освітніх послуг; розглянуто міжнародні системи рейтингування дослідницьких університетів; проаналізовано конкурентний стан українських ЗВО та визначено стратегічні напрями створення і розбудови в Україні дослідницьких університетів світового рівня.

Аналіз економічної та соціальної цінності результатів діяльності університету є одним із найважливіших завдань багатьох дослідників [18]. Світовий досвід розвитку дослідницьких університетів розглянуто в роботі [11], де зазначено, що «сприяти створенню в Україні дослідницьких університетів світового класу, реалізувати вказані генеральні стратегії можуть відповідні механізми та інструменти і загальнонаціонального рівня, і локального масштабу: забезпечення державою реальної фінансової автономії дослідницьких університетів, ініціювання політико-економічного курсу на суттєве підвищення соціальних стандартів життя працівників сфери освіти й науки; налагодження ефективної системи менеджменту університетів; створення на університетському рівні ефективної системи добору та підготовки наукових кадрів; розбудова університетами ефективної системи добору талановитих студентів; стимулювання міжнародної публікаційної активності українських дослідників» [11, с. 36].

Драматичні події останніх років потребують переосмислення сучасного становища та майбутніх орієнтирів університетів України як провідної ланки формування і використання професійних кадрів інноваційної економіки та складової національного науково-дослідницького потенціалу, що зумовлює актуальність виконаного дослідження.

Результати дослідження. Університети України розвивалися під впливом зовнішніх чинників, пов'язаних зі світовими тенденціями вищої освіти, та внутрішніх умов — державної науково-освітньої політики

та соціально-економічного становища у країні. Світовими тенденціями останніх десятиліть зазвичай вважають масифікацію (швидке зростання кількості студентів і університетів), глобалізацію, маркетингову та цифровізацію, і щоб конкурувати на світовому та національному рівні, університети повинні адекватно реагувати на більш складні вимоги, породжені соціально-економічними відносинами нового типу.

В еволюції вищої освіти вирізняють чотири фази: традиційні університети 1.0; сучасні (модерні) університети 2.0; постмодерні університети 3.0 та інтегративні університети 4.0, яким відповідають основні функції — освітня (1.0), освітньо-наукова (2.0), освітньо-науково-технологічна (інноваційна) (3.0), освітньо-науково-технологічно-соціальна (4.0). Слід зазначити, що четверта — соціальна — функція університетів (вплив на навколишнє соціально-економічне середовище) стає предметом дедалі більшої уваги з боку вчених, політиків і керівництва ЗВО [19].

Попри суттєву зміну ролі та завдань, університети у світі зберегли статус осередка, який впливає на сталий розвиток економіки та суспільства, що підтверджено економічними і соціальними досягненнями Китаю та інших країн Азії, де спостерігаються високі темпи зростання кількості університетів. Найбільш значущою ця роль є у п'яти сферах: 1) виконання фундаментальних досліджень; 2) використання наявних знань; 3) освіта і навчання кадрів для інноваційної економіки; 4) створення простору для відкритої науки. Важливість університету полягає ще й у тому, що він є єдиним суб'єктом, який забезпечує теоретичну базу для формування механізмів, що керують іншими суспільними інституціями.

Вища освіта України поряд зі світовими тенденціями впродовж останніх 30 років перебувала під впливом внутрішніх чинників, зумовлених трансформаціями політичної, соціальної та економічної системи країни в 1990-х рр. Основні зміни цього періоду пов'язані з розширенням міжнародного співробітництва та інтеграцією в європейський науково-освітній простір; появою приватних університетів і впровадженням платної освіти; масовою зміною статусу інституту на статус університету і появою внаслідок цього великої кількості спеціалізованих університетів (політехнічних, педагогічних, медичних, будівельних та ін.).

Великий вплив на розвиток вищої освіти в Україні мало приєднання до Болонської системи у травні 2005 р. на Конференції міністрів європейських країн у Бергені⁴. До 2010 р. Україна мала запровадити стандарти, рекомендації та основні інструменти європейського простору вищої

⁴ Болонський процес в Україні 2005—2020: досягнення, виклики та перспективи. Огляд. Національний офіс Еразмус+ в Україні. Інститут вищої освіти НАПР України. URL: https://erasmusplus.org.ua/wp-content/uploads/2022/03/BolognaStudy_Ukraine2005_2020_NEO_ukr.pdf (дата звернення: 15.05.2024).

освіти: національну рамку кваліфікацій, інноваційну європейську кредитно-трансферну систему, додаток до диплома європейського зразка. Вже у березні 2008 р. Україна стала повноправним урядовим членом Європейського реєстру забезпечення якості (EQAR). Змінилася структура ЗВО і було встановлено чотири рівні акредитації: перший рівень — технікум, училище, інші прирівняні до них ЗВО; другий рівень — коледж, інші прирівняні до нього ЗВО; третій та четвертий рівні — консерваторія, академія, інститут, університет. Освітні рівні почали включати початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти; перший (бакалаврський) рівень; другий (магістерський) рівень; та третій (освітньо-науковий та освітньо-творчий) рівень. Освітньо-кваліфікаційні рівні включають рівні молодшого бакалавра, бакалавра і магістра.

З 2002 по 2014 рік в Україні діяв попередній Закон України «Про вищу освіту»⁵. Університети України зараз функціонують відповідно до Закону України «Про вищу освіту» 2014 р., до якого вносилися численні зміни аж до поточного 2024 р. (остання редакція від 28.05.2024)⁶. Закон визначає концептуальні засади модернізації вищої освіти України — інтеграція до європейського простору шляхом реалізації положень і принципів Болонського процесу; забезпечення якості вищої освіти і науки шляхом розвитку відповідної незалежної системи; інтеграція освіти, науки та інновацій; автономія ЗВО; співпраця ЗВО та бізнесу в сфері вищої освіти і науки шляхом запровадження механізмів інноваційного розвитку країни за рахунок взаємодії освіти, науки, бізнесу і держави. Новий закон розширює автономію університетів і посилює відповідальність за плагіат, що відповідає світовим тенденціям.

З новими викликами система вищої освіти України зіткнулася в останні два роки, з-поміж яких найвпливовішими вважають наслідки війни [20], а також пандемію *Covid-19* [21]. За результатами опитування, проведеного у 2022 р. в 252 університетах і 497 коледжах України, система вищої освіти нині перебуває під сильним впливом негативних факторів, як-то фізичні руйнування будівель, виїзд студентів за кордон, обмежений доступ до якісної онлайн-освіти, психологічний стрес і обмежені фінансові можливості ЗВО, що позначається на якості освітньої та дослідницької діяльності українських університетів⁷. Обидва згадані виклики

⁵ Про вищу освіту: Закон України (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2984-14#Text> (дата звернення: 19.09.2023).

⁶ Про вищу освіту: Закон України (станом на 28.05.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 19.09.2023).

⁷ UEC, World Bank Group, MES of Ukraine (2022). Ukraine: Higher Education Needs Assessment (25 June — 25 October 2022). URL: <https://www.humanitarianresponse.info/ru/operations/ukraine/document/ukraine-higher-education-needs-assessment-25-october-2022> (дата звернення: 15.02.2024).

укупі із застарілими проблемами призвели до усвідомлення необхідності оптимізувати кількість університетів у країні.

Подібно до інших країн світу, система вищої освіти України охоплює університети, що різняться за масштабом, цілями та концепціями розвитку. За визначний внесок у розвиток вищої освіти, науки та культури України установам надають статус *Національного закладу вищої освіти* незалежно від форми власності, що знаходить відображення в офіційній назві відповідного ЗВО. Поряд із університетами, що орієнтовані на освіту та наукові дослідження і розробки (ДР), мають багату традицію, авторитет і включені до провідних міжнародних рейтингів університетів, працюють ЗВО, переважно зайняті виконанням освітньої функції. Відповідно до законодавства про освітню, наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність університети та інші ЗВО мають обов'язково проводити наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність на засадах автономії в межах політики наукової та інноваційної діяльності⁸.

Проблеми вітчизняної вищої освіти окреслено у Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021—2031 роки, де зазначено, що разом із суттєвими зовнішніми і внутрішніми викликами вони створюють ризики та негативно впливають на можливості розвитку: рівень автономії ЗВО залишається незадовільним; зберігається несприятлива демографічна ситуація; посилюються тенденції до освітньої еміграції; структура підготовки не відповідає поточним і перспективним потребам ринку праці; навички випускників ЗВО не відповідають потребам роботодавців; фінансове забезпечення вищої освіти залишається низьким і неефективним; престиж праці викладача залишається низьким, втрачається кадровий потенціал; спостерігається слабкий зв'язок ЗВО з наукою і бізнесом [12].

Попри несприятливі політичні та економічні умови для розвитку вищої освіти, Україна належить до країн із великою кількістю університетів (табл. 1). Кількість ЗВО у незалежній Україні зростала до 2014 р., потім дещо зменшилась і в останні роки була майже незмінною (рис. 1). Зростання кількості ЗВО привело до збільшення контингенту студентів — з 881,3 тис. у 1990/91 до 1 046,7 тис. у 2021/22 навчальному році. Пік цього показника (2372,5 тис.) припадає на 2007/08 навчальний рік.

Статистика за 2020/21 навчальний рік щодо кількості ЗВО (515) пояснюється змінами у класифікації ЗВО, що подають звітність; різкого збільшення числа студентів у цей навчальний рік не відбулося.

⁸ Про вищу освіту: Закон України (станом на 28.05.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 19.09.2023).

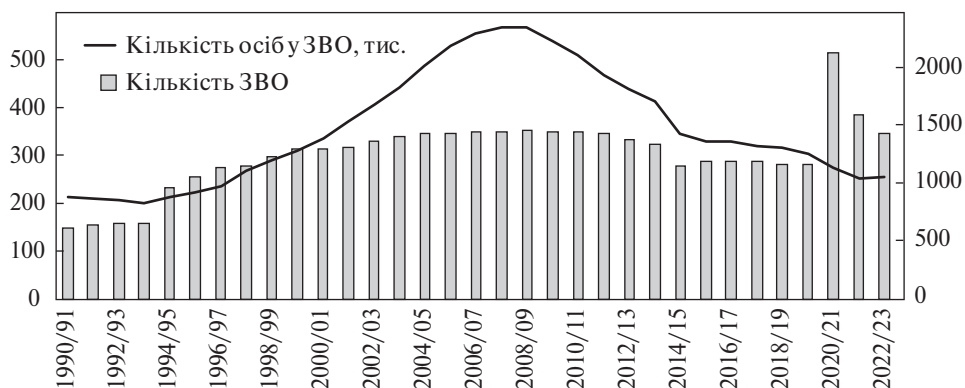

Рис. 1. Динаміка кількості ЗВО України (університети, академії, інститути) та кількості студентів, 1990/91—2022/23 навчальні роки

Джерело: складено авторами за даними офіційного сайту Держстату України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.12.2023).

Таблиця 1. ЗВО України на початок 2021/22 навчального року

Показник	Разом	У т. ч. засновані на власності		
		державний	комунальний	приватний та корпоративний
Кількість закладів, од.	386	242	41	103
Кількість студентів, осіб	1 046 669	910 785	97 445	38 439

Джерело: складено авторами за даними офіційного сайту Держстату України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.12.2023).

Важливою функцією сучасних університетів, що прагнуть підтримувати конкурентоспроможність, є підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації. Кількість аспірантів ЗВО у незалежній Україні збільшилася до 2010 р. в 2,5 раза, сягнувши 34 653, повільно зменшувалась у наступні десять років, за винятком 2022/23 навчального року (33 826 осіб) (рис. 2). Зростання кількості аспірантів після початку війни викликано причинами, не пов'язаними з науковою та освітньою діяльністю.

Деякі дослідники висловлюються про необхідність скорочення загальної кількості ЗВО, обґрунтовуючи це тим, що існує надмірна кількість малопотужних ЗВО, які не спроможні забезпечити необхідну якість освіти, часто дублюють підготовку в одному місті, готують фахівців за спеціальностями, що не відповідають профілю ЗВО, але натомість споживають значні ресурси [22]. За результатами дослідження [22] запропоновано рекомендації щодо вдосконалення національної

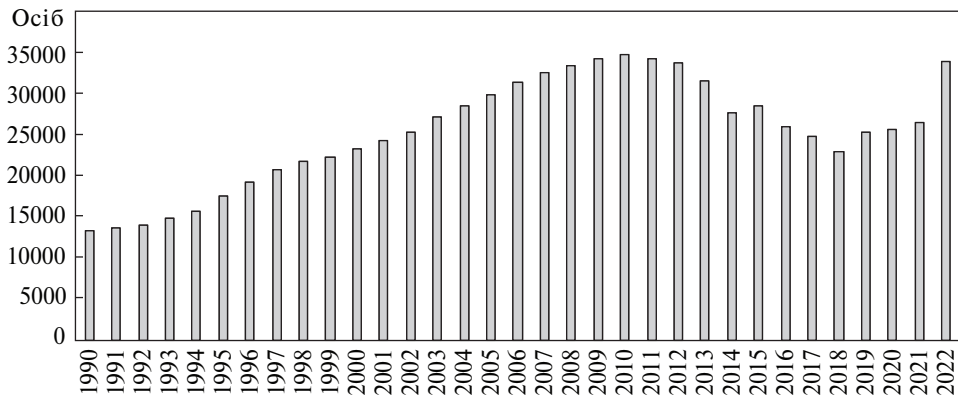

Рис. 2. Динаміка кількості аспірантів у ЗВО України, 1990—2022 рр., осіб
Джерело: складено авторами за даними офіційного сайту Держстату України.
URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.12.2023).

мережі ЗВО, передовсім шляхом їх укрупнення. Можна заперечувати доцільність реформування системи вищої освіти в часи кризи, проте у 2022—2023 рр. МОН України рішуче здійснює заходи зі зменшення кількості університетів шляхом їх об'єднання.

Політика реформування системи вищої освіти України, спрямована на забезпечення відповідності світовим стандартам, та прагнення університетів інтегруватися до європейського науково-освітнього простору призвели до якісних змін у роботі ЗВО. Хоча університети відчувають дефіцит державного фінансування виконуваних ними ДР, а науково-педагогічні кадри переважно зайняті викладанням, багато ЗВО досягають значних результатів у дослідницькій діяльності, що знаходить відображення в їхній публікаційній активності.

Про певні досягнення університетів у виконанні дослідницької функції поряд із освітньою свідчить порівняння даних рейтингу *SCImago IR*⁹ щодо України за 2009 та 2024 рр., яке вказує на кількісні та якісні зміни у представництві української науки в цьому рейтингу. Кількість ЗВО в рейтингу збільшилася з 24 у 2009 р. до 69 у 2024 р. Помітно змінилося співвідношення між різними секторами: якщо у 2009 р. з-поміж 24 установ 16 були науковими інститутами НАН України і 8 — університетами, у рейтингу 2024 р. загальна кількість установ України дорівнює 69, зокрема 19 державних установ (НАН України і 18 її інститутів), 49 університетів та Національна Академія медичних наук України, яка за

⁹ Пороговий критерій для автоматичного включення установи до рейтингу становить щонайменше 100 наукових праць, індексованих у базі даних *Scopus* і опублікованих протягом року перед роком проведення оцінювання.

правилами рейтингу належить до сектору «Медицина». Перші десять позицій у рейтингу *SCImago IR* для України посідають НАН України за результатами всіх підпорядкованих їй інститутів (1752) та університети: Київський столичний університет імені Бориса Грінченка (4390), Київський національний університет імені Тараса Шевченка (5111), Сумський державний університет (5118), Тернопільський державний медичний університет імені І.Я. Горбачевського (5217), Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського (5277), Національний університет «Львівська політехніка» (5309), Дніпровський технологічний університет (5432), Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (5567), Національний авіаційний університет (5747). Якщо у рейтингу 2009 р. наукові установи НАН України склали більшість і посідали кращі позиції порівняно з університетами, у 2024 р. ситуація змінилася — університети продемонстрували вищі ранги¹⁰.

У прагненні підвищити власний престиж і статус на тлі зростання конкуренції у сфері вищої освіти керівництво університетів України вивчає досвід кращих університетів світу, зокрема нові концепції та моделі, найпопулярнішими з-серед яких є «дослідницький університет» і «підприємницький університет».

Дослідницькі університети. За оцінкою зарубіжних учених, дослідницькі університети (ДУ) є одним із центральних суб'єктів глобальної економіки та суспільства знань XXI століття й орієнтиром для вищої освіти в усьому світі. Це елітні, складні та розгалужені установи, що не лише виконують освітнянські, наукові та соціальні функції, а й забезпечують зв'язок між глобальною і національними наукою та освітою. ДУ виробляють більшу частину нових наукових результатів, що призводить до важливих технологічних досягнень та інновацій [10, 23].

Дослідницький університет — це університет, де основний обов'язок професорів і викладачів полягає не лише у викладанні, а й у проведенні досліджень і публікації наукових результатів. Основною проблемою для створення та підтримки успішних дослідницьких університетів світового класу є визначення механізмів, які дають змогу університетам ефективно брати участь у глобальній мережі знань нарівні з провідними науковими установами світу. ДУ забезпечують передову освіту для майбутніх учених, політиків і професіоналів державного та приватного секторів, залучених до складної глобалізованої економіки XXI століття [10].

У цьому контексті все більш нагальним завданням багатьох країн стає забезпечення умов для виведення провідних національних університетів

¹⁰ Вебсайт *SCImago IR*. URL: <https://www.scimagoir.com/methodology.php> (дата звернення: 10.02.2024).

на передній край інтелектуального і наукового розвитку і закріплення їхніх провідних позицій. Автори [10] переконані, що відмінні результати дослідницьких університетів світового класу — затребувані випускники, передові дослідження та динамічний трансфер знань і технологій — фактично залежать від трьох взаємодоповнюваних наборів факторів:

- висока концентрація талантів (викладачів і студентів);
- значні ресурси для створення сприятливих умов навчання та проведення передових досліджень;
- стиль управління, який заохочує лідерство, стратегічне бачення, інновації та гнучкість і дає змогу приймати рішення та керувати ресурсами без бюрократизму.

Саме динамічна взаємодія між цими трьома групами факторів вирізняє високореєтингові дослідницькі університети. Дж. Салмі [23] також запропонував три основні підходи до створення ДУ: перший — модернізація кількох наявних університетів, які мають потенціал для успіху (вибір переможців); другий — заохочення кількох наявних установ до злиття та перетворення на новий університет, який за рахунок синергії вийде на світовий рівень (гібридна формула); третій — ухвалення урядом рішення про створення нових університетів світового класу з нуля (підхід «чистого листа»).

В Україні обрано перший підхід: у 2009—2010 рр. провідним університетам надано статус дослідницьких університетів¹¹, який передбачав додаткове державне фінансування за умов наявності вагомих наукових досягнень, проведення дослідницької та інноваційної діяльності, забезпечення інтеграції освіти і науки з виробництвом та участі у реалізації міжнародних проектів і програм. Зарубіжні експерти радили надавати статус ДУ не автоматично, а на конкурентній основі за досягнення [24].

У 2009—2010 рр. статус ДУ в Україні надано таким ЗВО: Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана; Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Львівський національний університет імені Івана Франка; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого; Національний авіаційний університет; Національний гірничий університет України; Національний університет біоресурсів і природокористування України; Національний університет «Києво-Могилянська академія»; Національний університет «Львівська політехніка»; Національний університет «Острозька академія»; Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»¹²; Національний технічний університет «Харківський полі-

¹¹ Про затвердження Положення про дослідницький університет: Постанова КМУ від 17 лютого 2010 р. № 163. *Офіційний вісник України*. 2010. № 13, ст. 612.

¹² Ім'я І. Сікорського присвоєно університету в 2016 р.

технічний інститут»; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна; Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля.

Але дію згаданої вище Постанови КМУ скасовано в 2014 р.¹³ У цьому ж 2014 р. МОН України включило регламент ДУ до ст. 30 нового Закону України «Про вищу освіту»¹⁴.

Незадовільний рівень роботи зі створення ДУ в Україні продемонструвало дослідження 2013 р., проведене в межах Шанхайського університетського рейтингу¹⁵ спеціально створеним Центром університетів світового класу (*Center for World-Class Universities, SWCU*), в якому на основі узагальнення даних 1200 ДУ створено рейтинг дослідницьких університетів (*Global Research University Profiles, GRUP*), куди включено лише Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Слід зауважити, що рішення про зупинення державної підтримки ДУ на основі одного рейтингу видається поспішним і слабо обґрунтованим, оскільки за короткий час (2009—2013 рр.) університети були неспроможні отримати вагомні наукові результати світового рівня, щоб успішно конкурувати із ДУ інших країн.

Отже, ініціатива державної підтримки ДУ не набула належного розвитку. Попри це, кращі університети країни, особливо такі, що мають багаторічний досвід функціонування наукових підрозділів, усе більше уваги у своїй роботі приділяють дослідницькій функції у прагненні відповідати світовим тенденціям та успішно конкурувати на ринку надання освітніх послуг. ДУ можуть стати ключовими гравцями в майбутньому вищої школи України, оскільки вони мають величезний потенціал, який не використовується повною мірою для підтримки прагнення до економічного зростання, створення нових наукових результатів та інновацій і підготовки нового покоління дослідників.

Підприємницькі університети. Дедалі помітнішою стає роль університетів у розвитку економіки і підприємництва. Поряд із підготовкою кадрів для економіки та бізнесу університети беруть безпосередню участь у підприємницьких проектах і створюють нові інноваційні підприємства (спін-оф компанії). Ці тенденції призвели до появи нового терміна «підприємницький університет». Вчені вказують на головні чинники роз-

¹³ Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України: Постанова КМУ від 5 листопада 2014 р. № 597. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/597-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.12.2023).

¹⁴ Про вищу освіту: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37—38, ст. 2004.

¹⁵ Shanghai ranking. URL: <https://www.shanghai ranking.com/> (дата звернення: 20.05.2024).

витку підприємницьких університетів, зокрема співробітництво різних складових національної інноваційної системи [25].

«Підприємницький університет» є неофіційним терміном, використовуваним керівниками університетів, аби підкреслити досягнення установи у сфері інновацій, співробітництва з бізнесом і створення стартапів. Б. Кларк [26], котрий використовує цей термін, має на увазі особливості управління розвитком університету, завдяки яким науково-освітня установа здатна отримувати високі результати у науковій, навчальній, інноваційній діяльності, справляти відчутний позитивний вплив на регіональний розвиток, тобто має потенціал, достатній для успішної конкуренції з іншими університетами на міжнародній арені. Б. Кларк проаналізував шляхи і способи організаційних змін у п'яти європейських університетах: англійському, голландському, шотландському, шведському та фінському, аби з'ясувати, чи відчувають університети тиск, що призводить до змін, і яка загроза спонукає їх до перетворень із використанням підприємницькому підходу в менеджменті. За результатами аналізу дослідник висунув припущення, що університети змушені змінюватися під впливом зовнішніх чинників. Він указав на посилення асиметрії між вимогами середовища і можливостями університетів реагувати на них. Така тенденція створює проблему, оскільки традиційні методи встановлення відповідності між вимогами і можливостями виявилися неадекватними на тлі зростання вимог. Тому університетам потрібно не тільки відповідати на дедалі складніші виклики, пов'язані зі змінами у зовнішніх умовах, а й шукати інноваційні підприємницькі стратегічні рішення, найчастіше вдаючись до радикальних змін у менеджменті з урахуванням особливостей робочого середовища.

Попри існування різноманітних концептуальних підходів до тлумачення феномену підприємницького університету, науковці погоджуються з тим, що характерними його рисами є підприємницька діяльність членів спільноти (вчених і викладачів), реалізація різних стратегій для покращення створення нових підприємств і коригування організаційної структури університетів [27]. Власний економічний розвиток є для підприємницького університету такою ж пріоритетною функцією, як викладання і дослідження. «Капіталізація знань» визначає сутність нової місії університету, завдяки якій посилюється зв'язок університетів із користувачами знань, а сам університет стає суб'єктом економіки [28].

Роль підприємницьких університетів полягає не лише у забезпеченні механізмів передачі технологій (патенти, спін-офи та стартапи), а й у формуванні підприємницького мислення, підприємницької поведінки, підприємницької організації та підприємницького капіталу [29]. Завдяки еволюції від традиційних функцій навчання і досліджень до діяльності, що включає передачу технологій через зв'язки з промисловістю та роз-

повсюдження підприємницького мислення в університетській спільноті, підприємницькі університети справляють економічний вплив на національному, регіональному або місцевому рівні [30].

У вересні 2020 р. Міністерством цифрової трансформації України спільно з МОН України, Українським фондом стартапів та мережею стартап-інкубаторів *УЕР* за підтримки Програми *USAID* «Конкурентоспроможна економіка України» запущено ініціативу «Підприємницький університет»¹⁶, метою якої є створення підприємницьких університетів, тобто університетів з потужною культурою підприємництва і стартап-інфраструктурою. Завдяки цьому проєкту навчальну дисципліну «Інноваційне підприємництво та управління стартап-проєктами» інтегровано в навчальну програму бакалаврату або магістратури в 76 університетах України. Протягом чотирьох місяців викладачі провели майже 3000 лекцій та семінарів, а студенти опрацювали понад 400 стартап-ідей.

Жорстка регламентація показників діяльності університетів з боку МОН України не сприяє впровадженню підходу Б. Кларка до трансформації університетів у відповідь на зовнішні виклики шляхом радикальної зміни в менеджменті з орієнтацією на інноваційні (підприємницькі) стратегічні рішення. Якщо ж підприємницьким університетом вважати заклад, керівництво якого прагне активізувати інноваційну функцію, такі приклади можна знайти в Україні. Університетами цього типу можна вважати насамперед національні університети з багаторічною історією, що мають наукові підрозділи та розвинену мережу співробітництва з підприємствами: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Дніпропетровський національний університет, Харківський національний університет радіоелектроніки, Національний університет «Львівська політехніка» та інші технічні університети.

Адаптація концепцій дослідницького та підприємницького університету на прикладі Київського академічного університету. Державну наукову установу «Київський академічний університет» подвійного підпорядкування НАН України та МОН України утворено у 2016 р. шляхом реорганізації Фізико-технічного навчально-наукового центру НАН України¹⁷. Київський академічний університет (КАУ) може залучати до ос-

¹⁶ Офіційний вебсайт Міністерства освіти та науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/pidpriyemnickij-universitet-novij-rik-rozvitku-innovacij-ta-startap-proyektiv-u-zakladah-vishoyi-osviti> (дата звернення 30.11.2023).

¹⁷ Про утворення державної наукової установи «Київський академічний університет»: Розпорядження КМУ від 14 грудня 2016 р. № 962-р. (зі змінами, внесеними згідно з Розпорядженням КМУ № 555-р від 17.07.2019 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: 14.12.2023).

вітньої та освітньо-наукової діяльності співробітників науково-дослідних інститутів та інших установ НАН України як науково-педагогічних або наукових працівників.

Загальна кількість науково-педагогічних кадрів КАУ складає 105 осіб, у т. ч. 41 кандидата наук і 60 докторів наук (більшість співробітників працює за сумісництвом). У 2022 р. за кошти державного бюджету зараховано на перший курс денної форми навчання 23 осіб за спеціальностями: біологія (молекулярна фізіологія та біофізика) (3 особи); біологія (молекулярна біологія та біотехнологія) (4); фізика та астрономія (2); прикладна фізика та наноматеріали (6); математика (3); комп'ютерні науки (3); матеріалознавство (2). За кошти інших джерел зараховано 3 особи за спеціальностями: біологія (молекулярна фізіологія та біофізика); біологія (молекулярна біологія та біотехнологія); комп'ютерні науки. Річна вартість навчання у 2023 р. складала 35 тис. грн.

КАУ працює за моделлю поєднання освіти, науки та інновацій; готує фахівців на другому (магістерському) та третьому (освітньо-науковому — докторському) рівнях вищої освіти в базових наукових установах НАН України на основі проведення ліцензування за відповідними спеціальностями. Створено вісім спільних спеціалізованих кафедр КАУ за затвердженим переліком (табл. 2). Освітня діяльність КАУ ґрунтується на фундаментальності, високому рівні та актуальності знань; міждисциплінарності, системності, комплексності освітньої складової навчального процесу та його гармонізації з ринком праці. Обов'язковими компонентами навчального процесу вважають: залучення студентів до наукової діяльності на початкових стадіях навчання; забезпечення навчання із використанням сучасної навчально-лабораторної і дослідницької бази освітньо-наукових підрозділів КАУ; підвищення рівня підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації за фундаментально-природничими та гуманітарними напрямками; поєднання передової науки, сучасної освіти та процесу створення інновацій; розширення співпраці з установами-партнерами, розвиток програм академічної мобільності¹⁸.

Важливим завданням КАУ є робота з учнями та обдарованою молоддю з метою популяризації дисциплін природничого спрямування та залучення до наукової діяльності, а також співпраця з учителями профільних загальноосвітніх і спеціалізованих шкіл із метою підвищення престижу фізико-математичних і хіміко-біологічних дисциплін у середній школі; надання можливості для навчання та підвищення кваліфікації шляхом організації освітніх курсів.

Сутністю концепції розвитку інноваційної діяльності в КАУ є реалізація четвертої функції університетів (вплив на навколишнє соціально-

¹⁸ Офіційний вебсайт Київського академічного університету. URL: <https://kau.org.ua> (дата звернення: 14.12.2023).

Таблиця 2. Основні етапи створення і розвитку Київського академічного університету

Дата	Освітня складова КАУ	Наука та інновації в КАУ
25.03.2016	Ухвалено Рішення про створення державної наукової установи «Київський академічний університет» у двійному підпорядкуванні НАН України та МОН України	Започатковано проект науково-технологічного парку <i>Academ.City</i> на базі КАУ
14.12.2016	Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 962-р «Про утворення державної наукової установи «Київський академічний університет»	
09.2017	Розпочато роботу за трьома ліцензованими спеціальностями (104 «Фізика та астрономія», 105 «Прикладна фізика та наноматеріали», 122 «Комп'ютерні науки»)	
08.2018	Розпочато роботу кафедр: Кафедра фундаментальних проблем загальної та прикладної фізики при Інституті фізики НАН України; Кафедра прикладної фізики та наноматеріалів при Інституті металофізики ім. Г.В. Курдюмова НАН України; Кафедра молекулярної фізіології та біофізики при Інституті фізіології ім. О.О. Богомольця НАН України; Кафедра теоретичної кібернетики та методів оптимального управління при Інституті кібернетики ім. В.М. Глушкова НАН України;	
05.2018	Кафедра теоретичної та математичної фізики при Інституті теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова НАН України; Кафедра математики при Інституті математики НАН України	Спільно з <i>IFW Dresden</i> розпочато роботу в межах масштабного проекту <i>UKRATOR</i> , результатами якого стали численні регулярні стажування студентів КАУ в Німеччині та розвиток дослідницької інфраструктури КАУ

Закінчення табл. 2

Дата	Освітня складова КАУ	Наука та інновації в КАУ
07.2019	Рішенням Акредитаційної комісії України отримано сертифікати на освітні програми за спеціальностями: 104 «Фізика та астрономія», 105 «Прикладна фізика та наноматеріали» та 122 «Комп'ютерні науки»	
03.2020		Створено науково-дослідну Лабораторію дослідження даних та інновацій, яку 06.2021 р. перейменовано в Лабораторію дослідження даних та машинного навчання
12.2020		Створено науково-дослідну Лабораторію надпровідної квантової електроніки
09.2021	Відкрито дві кафедри за спеціальністю 091 «Біологія»: Кафедра молекулярної біології і біотехнології при Інституті молекулярної біології і генетики НАН України; Кафедра біомедицини та нейронаук, виокремлена з Кафедри молекулярної фізіології та біофізики	
12.2021		Створено науково-дослідну Лабораторію динаміки електронних процесів у гібридних структурах
12.2021		Створено спільну з Інститутом металофізики НАН України Лабораторію швидкого макетування та прототипування
09.2022	За спеціальністю 132 «Матеріалознавство» почала працювати Кафедра прикладної фізики та матеріалознавства Інституту електрозварювання ім. Є.О. Патона НАН України, Інституту проблем матеріалознавства ім. І.М. Францевича НАН України та Інституту сцинтиляційних матеріалів НАН України	

Джерело: складено авторами за даними офіційного вебсайту Київського академічного університету. URL: <https://kau.org.ua> (дата звернення: 14.12.2023).

економічне середовище) шляхом посилення співпраці науки і вищої освіти з бізнесом і громадянським суспільством у створенні науково-технічних інновацій та їх активному впровадженні у виробництво. Практичним кроком на цьому шляху є проєкт наукового парку «Academ. City» — інноваційного майданчика, що об'єднує провідних учених, підприємців та експертів з метою залучення у бізнес-процеси наукової спільноти та академічної інфраструктури, а також сприяє подальшій комерціалізації інноваційної діяльності. Проєкт реалізується Науково-технічним центром Київського академічного університету за підтримки Національної академії наук України, Міністерства освіти і науки України, Київської міської держадміністрації та Берлінського технопарку «Адлерсхоф». Наразі активно формується екосистема парку і сервіси для бізнес-середовища та розробників. Для розробників передбачена реалізація всього комплексу підтримки *deeptech*-стартапів — від підбору команди, інкубаторських та акселераторських програм до залучення грантового та венчурного фінансування. А підприємці можуть скористатися широким спектром послуг НАН України — від науково-технологічної експертизи до виготовлення прототипів¹⁹.

Проєкт побудовано як відкриту інноваційну екосистему на базі кластера академічних інститутів, розташованих у мікрорайоні Академістечко (Київ), на основі імплементації модифікованої моделі «потрійної спіралі» (*triple helix*) [31], до якої поряд зі стандартною трійкою учасників — влада, бізнес, університет — включено громадянське суспільство. Отже, КАУ можна вважати прикладом реалізації «четвертної спіралі» (*quadruple helix*).

На думку авторів статті, досвід КАУ є цікавим для фахівців і заслуговує на увагу, вивчення і поширення. Безперечною перевагою цієї організації є прагнення об'єднати освітню, дослідницьку, підприємницьку (інноваційну) та соціальну функції університету; її недоліком є велика тематична різноманітність кафедр і спеціальностей, а також невеликий контингент студентів.

Висновки. Інноваційний розвиток економіки і суспільства та конкурентоспроможність країни критично залежать від якості та ефективності функціонування сучасних університетів як осередків вищої освіти, виробників новітніх теоретичних і прикладних знань, носіїв передового досвіду. Характерними тенденціями вищої освіти в незалежній Україні є зростання кількості ЗВО, зміни у системі вищої освіти, пов'язані з інтеграцією у світовий та європейський простір, намагання пострадянських університетів, основною функцією яких була підготовка кадрів,

¹⁹ Офіційний вебсайт проєкту Academ.City. URL: <https://academcity.org.ua> (дата звернення: 14.12.2023).

запровадити концепції та моделі західних університетів. Окрім світових трендів (масифікації, глобалізації, маркетингації та цифровізації вищої освіти) на розвиток вітчизняних університетів впливала державна політика щодо вищої освіти та внутрішні умови їх функціонування.

В Україні активно вивчають і запроваджують сучасні концепції університетів, зокрема дослідницьких і підприємницьких. Водночас, як показала практика, окремим критеріям включення до категорії дослідницьких і підприємницьких університетів від початку задовольняють «старі» державні університети України (Київський національний університет імені Тараса Шевченка та ін.) завдяки високим показникам публікаційної активності, розвиненим договірним відносинам із суб'єктами економіки та ін. Позитивними тенденціями є збільшення внеску українських університетів до масиву нових наукових результатів світового рівня, що зафіксовано рейтингом *SCImago SIR*; прагнення до ефективного використання потенціалу наукових інститутів НАН України та вищої освіти задля поєднання дослідницької, інноваційної, освітньої та соціальної функцій університету, прикладом реалізації якого є новостворений Київський академічний університет НАН України та МОН України.

Отже, попри труднощі, спричинені пандемією та війною, в Україні є передумови для втілення сучасних концепцій університетів, і однією з цілком досяжних цілей у найближчому майбутньому можна вважати взаємодію та співпрацю університетів з академічними інститутами та бізнесом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Interview. The Future of Research Universities. Is the Model of Research-Intensive Universities Still Valid at the Beginning of the Twenty-First Century? *EMBO reports*. 2007. No. 8 (9). P. 804—810. <https://doi.org/10.1038/sj.embor.7401052>
2. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь / За заг. ред. В.М. Гейця та ін.; НАН України. Київ, 2015. 336 с.
3. Баланчук І.С. Класичний дослідницький університет: основні відомості — поняття, передумови, розбудова. *Наука, технології, інновації*. 2022. № 1 (21). С. 54—61. <http://doi.org/10.35668/2520-6524-2022-1-08>
4. Бублик С.Г., Велентейчик Т.М., Гончарова Т.В. Світові тенденції розвитку системи вищої освіти та місце в ній дослідницького процесу. *Наука та наукознавство*. 2019. № 1 (103). С. 46—67. <https://doi.org/10.15407/sofs2019.01.046>
5. Гавкалова Н.Л., Амосов О.Ю., Лукашев С.В. Підприємницький університет як центр капіталізації знань через інновації. *Інфраструктура ринку*. 2021. Вип. 55. С. 75—79. <https://doi.org/10.32843/infrastructure55-13>
6. Дибач І. Л. Корпоративно-підприємницький університет у контексті розвитку ринку вищої освіти. *Бізнес Інформ*. 2020. № 4. С. 273—279. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-4-273-279>

7. Доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства у 2022 році / За ред. А. Бутенка, О. Єременко, Н. Стукало. Київ: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, 2023. 59 с.
8. Єрмаченко В.Є., Дериховська В.І. Особливості трансформації світової системи вищої освіти у XXI столітті. *Економіка та суспільство*. 2017. № 10. С. 516—522.
9. Камишин В.В., Баланчук І.С. Діяльність перших дослідницьких університетів у США та Європі: досвід для України. *Наука, технології, інновації*. 2022. № 3 (23). С. 52—62. <http://doi.org/10.35668/2520-6524-2022-3-07>
10. The Road to Academic Excellence. The Making of World-Class Research Universities. Altbach P.G., Salmi J. (Eds). The World Bank. Washington DC, 2011.
11. Сазик В. Сучасні моделі дослідницьких університетів: витоки, стратегії розвитку та перспективи розбудови в Україні. *Ідеологія і політика*. 2012. № 2. С. 25—39.
12. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021—2031 роки. Київ: МОН України, 2020. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (дата звернення: 19.09.2023).
13. Освіта й наука в інноваційному розвитку сучасної Європи: зб. наук.-експерт. матеріалів / За заг. ред. С.І. Здіюрука. Київ: НІСД, 2014. 124 с.
14. Ситницький М.В. Стратегічне управління розвитком дослідницьких університетів. Київ: Ліра-К, 2018. 302 с.
15. Kyzym M., Khaustova V., Reshetniak O. Universities of the Future: Scenarios for the Development of Higher Education. *Economic Development Strategies: Micro, Macro and Meso-economic Levels*. Part 1. R. Bendaravičienė, K. Shaposhnikov (Eds.). Vytautas Magnus University. Riga: Baltija Publishing, 2021. P. 107—127. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-191-6-8>
16. Хаустова В. Є., Решетняк О. І. Сучасні форми взаємодії та інтеграції освіти та науки: Теорія та практика. *Ефективна економіка*. 2021. № 12. <http://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.12.12>
17. Дослідницькі університети: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні / За заг. ред. А.Ф. Павленка, Л.Л. Антонюк. Київ: КНЕУ, 2014. 350 с.
18. Autretsch D.B. From the Entrepreneurial University to the University for the Entrepreneurial Society. *The Journal of Technology Transfer*. 2014. No. 39. P. 313—321.
19. Giesenbauer B., Müller-Christ G. University 4.0: Promoting the Transformation of Higher Education Institutions toward Sustainable Development. *Sustainability*. 2020. No. 12 (8). P. 3371. <https://doi.org/10.3390/su12083371>
20. De Rassenfosse G., Murovana T., Uhlbach W.H. The Effects of War on Ukrainian Research. *Humanit Soc Sci Commun*. 2023. No. 10. P. 856. <https://doi.org/10.1057/s41599-023-02346-x>
21. Stukalo N., Simakhova A. COVID-19 impact on Ukrainian higher education. *Universal Journal of Educational Research*. 2020. No. 8 (8). P. 3673—3678. <https://doi.org/10.13189/ujer.2020.080846>
22. Кремень В.Г., Луговий В.І., Саух П.Ю., Таланова Ж.В. Мережа державних закладів вищої освіти України: Аналітичний огляд конкурентоспроможності. *Вісник НАПН України*. 2022. № 4 (1). С. 1—8. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4122>

23. Salmi J. The Challenge of Establishing World-Class Universities. Washington, DC: World Bank, 2009. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-7865-6>
24. Schuch K., Weiss G., Brugner P., Buesel K. Background Report. Peer Review of the Ukrainian Research and Innovation System. Horizon 2020. Policy Support Facility. Centre for Social Innovation (ZSI), Vienna, Austria. May 2016. European Commission. <https://doi.org/10.2777/752728>
25. Smilor R.W., Dietrich G.B., Gibson D.V. The Entrepreneurial University: The Role of Higher Education in the United States in Technology Commercialization and Economic Development. *International Social Science Journal*. 1993. Vol. 45. No. 135. P. 1—12.
26. Clark B.R. Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation. IAU Press, 1998.
27. Guerrero-Cano M., Urbano D. The Development of an Entrepreneurial University. *The Journal of Technology Transfer*. 2012. No. 37 (1). P. 43—74.
28. Etzkowitz H., Zhou C. The Triple Helix University—Industry—Government Innovation and Entrepreneurship. 2nd ed. Routledge, 2017. P. 338.
29. Audretsch D.B., Hülsbeck M., Lehmann E.E. Regional competitiveness, university spillovers, and entrepreneurial activity. *Small Business Economics*. 2012. No. 39 (3). P. 587—601.
30. Boruck Klein S., Mafra Pereira F.C. Entrepreneurial University: Conceptions and Evolution of Theoretical Models. *Revista Pensamento Contemporâneo em Administração*. 2020. Vol. 14. No. 4. P. 20—35. <https://doi.org/10.12712/rpca.v14i4.43186>
31. Etzkowitz H., Leydesdorff L. The Dynamics of Innovation: From National Systems and “Mode 2” to a Triple Helix of University—Industry—Government Relations. *Research Policy*. 2000. No. 2 (29). P. 109—123. [https://doi.org/10.1016/S0048-7333\(99\)00055-4](https://doi.org/10.1016/S0048-7333(99)00055-4)

Одержано 30.06.2024

REFERENCES

1. (2007). Interview. The Future of Research Universities. Is the Model of Research-Intensive Universities Still Valid at the Beginning of the Twenty-First Century? *EMBO reports*, 8 (9), 804—810. <https://doi.org/10.1038/sj.embor.7401052>
2. Geiets, V.M., et al. (2015). *Innovative Ukraine 2020: National Report*. NAS of Ukraine. Kyiv. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/07> [in Ukrainian].
3. Balanchuk, I.S. (2022). Classical research university: basic information — concepts, prerequisites, development. *Science, Technologies, Innovations*, 1 (21), 54—61. <http://doi.org/10.35668/2520-6524-2022-1-08> [in Ukrainian].
4. Bublyk, S.G., Velenteychyk, T.M., & Goncharova, T.V. (2019). Global trends in the development of the higher education system and the place of the research process in it. *Science and Science of Science*, 1 (103), 46—67. <https://doi.org/10.15407/sofs2019.01.046> [in Ukrainian].
5. Gavkalova, N.L., Amosov, O.Yu., & Lukashev, S.V. (2021). Entrepreneurial University as Centre of Knowledge Capitalization through Innovation. *Market infrastructure*, 55, 75—79. <https://doi.org/10.32843/infrastructure55-13> [in Ukrainian].

6. Dybach, I.L. (2020). Corporate and entrepreneurial university in the context of the development of the higher education market. *Business Inform*, 4, 273—279. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-4-273-279> [in Ukrainian].
7. Butenko, A., Eremenko, O., & Stukalo, N. (Eds.) (2023). *Report on the Quality of Higher Education in Ukraine, Its Compliance with the Tasks of Sustainable Innovative Development of Society in 2022*. Kyiv: National Agency for Quality Assurance of Higher Education. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/Report-on-the-quality-of-higher-education-in-Ukraine.pdf> (last accessed: 19.09.2023) [in Ukrainian].
8. Yermachenko, V.E., & Derikhovska, V.I. (2017). Features of the Transformation of the World System of Higher Education in the 21st century. *Economy and Society*, 10, 516—522 [in Ukrainian].
9. Kamyshyn, V.V., & Balanchuk, I.S. (2022). Activities of the First Research Universities in the USA and Europe: Experience for Ukraine. *Science, Technologies, Innovation*, 3 (23), 52—62. <http://doi.org/10.35668/2520-6524-2022-3-07> [in Ukrainian].
10. Altbach, P.G., & Salmi, J. (Eds.). (2011). *The Road to Academic Excellence. The Making of World-Class Research Universities*. The World Bank. Washington DC.
11. Satsyk, V. (2012). Modern models of research universities: origins, development strategies and development prospects in Ukraine. *Ideology and Politics*, 2, 25—39. [in Ukrainian].
12. (2020). *Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021—2031*. Ministry for Education and Science Ukraine. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (last accessed: 19.09.2023) [in Ukrainian].
13. Zdioruk, S.I. (Ed.) (2014). *Education and Science in the Innovative Development of Modern Europe: A Collection of Scientific and Expert Materials*. Kyiv: National Institute for Strategic Studies [in Ukrainian].
14. Sytnytskyi, M.V. (2018). *Strategic management of the development of research universities*. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].
15. Kyzym, M., Khaustova, V., & Reshetniak, O. (2021). Universities of the Future: Scenarios for the Development of Higher Education. *Economic Development Strategies: Micro, Macro and Mesoeconomic Levels*. Part 1. R. Bendaravičienė, Shaposhnykov, K. (Eds.). Vytautas Magnus University. Riga: Baltija Publishing, 107—127. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-191-6-8>
16. Haustova, V.E., & Reshetnyak, O.I. (2021). Modern Forms of Interaction and Integration of Education and Science: Theory and Practice. *Efektivna Ekonomika*, 12. <http://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.12.12> [in Ukrainian].
17. Pavlenko, A.F., & Antonyuk, L.L. (Eds.). (2014). *Research Universities: World Experience and Development Prospects in Ukraine*. Kyiv: National Economic University [in Ukrainian].
18. Autretsch, D.B. (2014). From the Entrepreneurial University to the University for the Entrepreneurial Society. *The Journal of Technology Transfer*, 39, 313—321.
19. Giesenbauer, B., & Müller-Christ, G. (2020). University 4.0: Promoting the Transformation of Higher Education Institutions toward Sustainable Development. *Sustainability*, 12 (8), 3371. <https://doi.org/10.3390/su12083371>

20. De Rassenfosse, G., Murovana, T., & Uhlbach, W.H. (2023). The Effects of War on Ukrainian Research. *Humanit Soc Sci Commun*, 10, 856. <https://doi.org/10.1057/s41599-023-02346-x>
21. Stukalo, N., & Simakhova, A. (2020). COVID-19 impact on Ukrainian Higher Education. *Universal Journal of Educational Research*, 8 (8), 3673—3678. <https://doi.org/10.13189/ujer.2020.080846>
22. Kremen, V.G., Lugovoi, V.I., Saukh, P.Yu., & Talanova, Zh.V. (2022). Network of State Higher Education Institutions of Ukraine: Analytical Review of Competitiveness. *Herald of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 4 (1), 1—8. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4122> [in Ukrainian].
23. Salmi, J. (2009). The Challenge of Establishing World-Class Universities. Washington, DC: World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-7865-6>
24. Schuch, K., Weiss, G., Brugner, P., & Buesel, K. (2016). *Background Report. Peer Review of the Ukrainian Research and Innovation System*. Horizon 2020. Policy Support Facility. Centre for Social Innovation (ZSI), Vienna, Austria. European Commission. <https://doi.org/10.2777/752728>
25. Smilor, R.W., Dietrich, G.B., & Gibson, D.V. (1993). The Entrepreneurial University: The Role of Higher Education in the United States in Technology Commercialization and Economic Development. *International Social Science Journal*, 45 (135), 1—12.
26. Clark, B.R. (1998). *Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation*. IAU Press.
27. Guerrero-Cano, M., & Urbano, D. (2012). The Development of an Entrepreneurial University. *The Journal of Technology Transfer*, 37 (1), 43—74.
28. Etzkowitz, H., & Zhou, C. (2017). *The Triple Helix University—Industry—Government Innovation and Entrepreneurship*. 2nd ed. Routledge.
29. Audretsch, D.B., Hülsbeck, M., & Lehmann, E.E. (2012). Regional competitiveness, university spillovers, and entrepreneurial activity. *Small Business Economics*, 39 (3), 587—601.
30. Boruck Klein, S., & Mafra Pereira, F.C. (2020). Entrepreneurial University: Conceptions and Evolution of Theoretical Models. *Revista Pensamento Contemporâneo em Administração*, 4 (14), 20—35. <https://doi.org/10.12712/rpca.v14i4.43186>
31. Etzkowitz, H., & Leydesdorff, L. (2000). The Dynamics of Innovation: From National Systems and “Mode 2” to a Triple Helix of University—Industry—Government Relations. *Research Policy*, 2 (29), 109—123. [https://doi.org/10.1016/S0048-7333\(99\)00055-4](https://doi.org/10.1016/S0048-7333(99)00055-4)

Received 30.06.2024

N.B. Isakova, PhD (Economics), senior researcher
Dobrov Institute for Scientific and Technological Potential
and Science History Studies of the NAS of Ukraine
60, Taras Shevchenko boulevard, Kyiv, 01032, Ukraine
e-mail: nbisakova1@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9632-8067>

T.V. Goncharova, researcher
Dobrov Institute for Scientific and Technological Potential
and Science History Studies of the NAS of Ukraine
60, Taras Shevchenko boulevard, Kyiv, 01032, Ukraine
e-mail: goncharova@ua.fm
<https://orcid.org/0009-0003-7977-0779>

DEVELOPMENT OF UKRAINIAN UNIVERSITIES IN THE CONTEXT OF MODERN WORLD TRENDS

The article provides a thorough overview of the implementation of modern concepts of universities in Ukraine against the background of global trends and internal obstacles to the development of higher education. The relevance of the topic is determined by the fact that modern innovative economy critically depends on the quality of the country's scientific and educational potential, concentrated in universities. The dramatic events of recent years in Ukraine require a rethinking of the current state and future orientations of domestic universities. Legislative and regulatory acts of Ukraine, statistical data of the State Statistics Service of Ukraine, information and analytical materials of the Ministry of Education and Science of Ukraine, SCImago Institutions Rankings SIR rating indicators, scientific works of Ukrainian and foreign scientists served the information base of the research. The external and internal factors that determined the evolution of the system of higher education in independent Ukraine are revealed, as well as the dynamics of its main indicators. It is shown that the increase in number of universities, as well as changes in higher education system related to integration into the world and European area are the characteristic trends in Ukraine since acquiring independence in 1991. The analysis of the representation of higher education institutions (HEIs) of Ukraine in the SCImago IR rating for 2009 and 2024 showed positive changes — quantitative (increase in the number of HEIs included in the rating) and qualitative (increase in the share of HEIs in the total number of domestic scientific institutions included in the rating). The models of the research university and the entrepreneurial university, the possibilities of their implementation in Ukraine and the obstacles on this path were considered. It is noted that the “old” state universities of Ukraine (Taras Shevchenko Kyiv National University, etc.) have met certain criteria for inclusion in the category of both research and entrepreneurial universities from the beginning due to high indicators of publication activity, developed contractual relations with economic entities and others. The experience of adapting these models is considered on the example of Kyiv Academic University (KAU). It was concluded that the case of KAU is interesting for specialists and deserves attention, study and dissemination. The indisputable advantage of this organization is the intention to combine the educational, research, entrepreneurial (innovative) and social functions of the university, and its disadvantage is a large thematic diversity of departments and specialties, as well as a small contingent of students.

Keywords: *higher education, higher education institution, research university, entrepreneurial university, Kyiv Academic University.*